

РЕАЛИ ҮГИЙГ БУУЛГАСАН АРГЫН ТУХАЙ

(Д. Нацагдоржийн зарим богино өгүүллэгийн орос, англи орчуулгын жишээн дээр)

Б.Батчимэг⁵⁶

***Abstract:** This paper aims to examine how foreign and domestic translators solve problems encountered in literary translation of realia, words or phrases which denote something that is specifically unique and local, that have no equivalents in other languages. For this purpose, Russian and English translation of nine short stories, out of many of works by D.Natsagdorj, one of the founders of Mongolia's contemporary literature, have been selected. By comparing the English, Russian translation of these stories, we examined the types of transformation used in translation of realia, accuracy of translation, distinction among translations by foreign and domestic authors. Main accentuation has been given to identifying more typical strategy of translating Mongolian realia into the above-mentioned languages. Accordingly, the study revealed that transcription, transliteration, description and substitution are the most frequent tools used to render the words and phrases denoting realia.*

***Key words:** literary translation, transformation, realia, rendering, translation strategy*

Оршил

Үндэстэн бүр тус тусын өвөрмөц соёл, ёс заншил, уламжлал, ахуй амьдралын хэв маяг, сүсэг бишрэлтэй.

Монголчууд шинэ чулуун зэвсгийн үеэс мал амьтан гаршуулан тэжээж, хоол хүнс, хувцас хэрэгсэл, нүүдэл, арилжаа, худалдаа гэх мэт бүх хэрэгцээгээ хангах амь зуулгын гол эх үүсвэр болгон хөгжүүлж иржээ. Жилийн дөрвөн улирлынхаа онцлогоос хамаарч хүйтэн үед эвэр, дулаан, зуны халуунд сэрүүн дэнж газар бууж, шим тэжээлт өвс ургамал сайтай, ус, хужир мараа бүхий бэлчээрийг сонгон малаа хариулан улмаар ашиг шимийг нь хүртэж амьдардаг монголчуудын хувьд нүүдэл аж төрөн, оршихуйн үндсэн хэв шинж нь болсон байна. Тиймээс ч монгол хэл аж төрөхүйн энэ өвөрмөц оршихуй соёлд холбогдох үгсийн арвин сантай аж. Жишээ нь: гэр, өрх, тооно, унь, хоймор, дээл, хөөрөг, тоорцог, хөхүүр, өрөм, эзгий, араг, аргал, хорхог, боодог, ерөөл, хөөмий, биелгээ, шагай харвах гэх мэт. Доктор, дэд профессор Ц.Нацагдорж “Нүүдлийн соёл иргэншлийн түүхээс” илтгэлдээ мал маллах, ахуй амьдралын ажлаа хамтран хийж хот айл, саахалт айл, нэг голынхон, саах тавих, мал оторлох, гүү барих, хонь хяргах, эсгий хийх, хурга ишиг хөнгөлөх, хурдан морины хүүхдийн гийнгоо, тоо зүйн холбогдол бүхий эх тоо, хүү тоо, төв хөвч (косинус), өлгүү хөвч (синус), өлгүү шахах хямцаа (тагенс), төв шахах хямцаа (котангес) зэрэг олон нэр томъёо уламжлагдан ирсэн тухай тэмдэглэсэн байна. Өнчирсөн, гологдсон төлийг эхэд нь авхуулахын тулд хонийг тойглох, ямааг чээглэх, үнээг өөвлөх, ингийг хөөсөлдөг талаар “малдаа дуу дуулж өгдөг, малаа дуу хөгжмөөр аргадан тайтгаруулдаг үндэстэн

⁵⁶ Ахлах багш, МУИС, ШУС, ГХТөв

дэлхий дээр нэг л байдаг нь Монголчууд...” гэж тайлбарлажээ. (Ш.Сүхбат, 2009:94) Харамсалтай нь өнөө үед монгол үндэснийхээ өвөрмөц соёлын онцлогтой ийм үг хэллэгийг ойлгодог, хэрэглэдэг хүн цөөрчээ.

Эх хэл, соёл, үндэсний дархлаагаа хамгаалах төр засгийн бодлого зохицуулалт сул, үндэсний онцлогтоо нийцэхгүй, харийн хөтөлбөрүүдийг авч хэрэгжүүлснээс боловсролын тогтолцоо гажуудсан, эцэг эхчүүд хүүхдээ бага наснаас нь гадаад хэлний сургалттай цэцэрлэг, дунд, ахлах сургуульд сургах хандлага газар авсан, хүүхэд залуусын амралт чөлөөт цагаа өнгөрөөх орчин хязгаарлагдмал учир ихэнхдээ интернэт, телевизээр америк, солонгос, хятад, орос гэх мэт гадаадын кино, нэвтрүүлэг үздэг. Үндэсний телевизийн сувгууд нь бага насны хүүхдийн нас, хэл сэтгэхүйн онцлогт тохирсон нэвтрүүлэг бараг явуулдаггүй учир англи, америкийн хүүхдийн нэвтрүүлэг, хүүхэлдэйн киноны сувгаас өөр сонголтгүй. Өсвөр үе, хүүхэд, залуучуудын нас, сэтгэхүйн онцлогт тохирсон зохиол бүтээл ховор гэх мэт олон шууд болон дам шалтгаан, хүчин зүйлийн улмаас өнөө үед уламжлалт хэл соёлынхоо талаар мэдлэг тааруу, монгол хэлээрээ ярьж чаддаггүй, ойлгодоггүй бүтэн нэг үе өсөж өндийж байна гэхэд хэтрүүлэг болохгүй байх. “Даяаршлын нөлөөгөөр соёлын олон төрөл зүйл уламжлалт хэл соёлыг амьдралаас шахаж, оршин тогтнох орон зайгүй шахам болгож байна” хэмээн соёл судлалын ухааны доктор Б.Мөнхбадрал илтгэлдээ дурджээ. Мөн тэрээр “Европын соёл түрж дэлхийн соёлд нөлөөлж байгаа. Үүнд автаж үндэсний дүр төрхөө алдаж гээхгүйн тулд язгуур соёлоо эзэмшиж, түүх соёлын дурсгал, утга зохиол, урлагийн бүтээлээр дамжуулан үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг нягтруулна” хэмээн Монгол УИХ-ын 2020 оны 52-р тогтоолын 1-р хавсралтад заасныг илтгэлдээ дурджээ. Тогтоолд “олон улсын монгол судлалын тэргүүлэх чиглэл болсон монголын түүх, хэл, соёл, ёс заншил, нүүдлийн соёл, иргэншил, шашин гүн ухааны судалгаа хийж, нийтийн хүртээл болгох, дэлхий дахинд монгол үндэсний үнэт зүйлийн дархлаа тогтож, монгол соёлыг түгээн дэлгэрүүлэх, гадаад нэр хүнд үнэлэмжийг дээшлүүлэх, хилийн чанад дахь монголчууд монгол угсаатны хамтын ажиллагаа төлөвшинө” хэмээн заасан байна. (Б.Мөнхбадрал “Монгол үндэсний соёлын дархлаа ба үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл” илтгэл) Хэл соёл, уламжлалаа хадгалж үлдэх, хойч үедээ өвлүүлэх талаар төр засгийн түвшинд анхаарч бодлого шийдвэр авч хэрэгжүүлж байгаа нь сайшаалтай хэрэг. Мөн илтгэлд үндэсний өвөрмөц соёлоо харийнханд ойлгомжтой, хүртээмжтэй, жинхэнэ мөн чанараар нь хүргэж чадвал бидний соёлыг гайхан биширч, хүлээж авдаг тухай (хэдийгээр аялал жуулчлалтай холбож тайлбарласан) байсан нь энд хөндсөн асуудлаар судалгаа хийхэд түлхэц болсон юм. Монголын зохиолчдын бүтээлийг харь хэлнээ буулгах ажлыг эрчимжүүлбэл, түүний чанар чансааг сайжруулбал дэлхийн олон улс орны иргэд монголчуудын аж амьдрал, ахуй соёлын онцлогийн талаар мэдлэг мэдээлэлтэй болох, улмаар монголчуудын өвөрмөц соёлыг хамгаалахад бага боловч хувь нэмэр болох нь лавтай. Үүний учир юуны өмнө гадаад хэлээрх монголын уран зохиолын орчуулгад холбогдох эрдэм шинжилгээ, судалгааны бүтээл, илтгэл, хэлэлцүүлгийн материалууд судаллаа. Хуучнаар ЗХУ-тай идэвхтэй харилцаатай байсан социализмын үед монголын зохиолчдын бүтээлийг орос хэлнээ идэвхтэй орчуулж байжээ гэж тоймлож болохоор байлаа. Тиймээс орос хэлнээ орчуулсан бүтээл сонгож тухайн зохиол дахь үндэсний өвөрмөц онцлогтой үгийг хэрхэн буулгасныг судлахаар зорив. Өнөө цагийн “даяаршлын хэл” хэмээн тооцогдох болсон англи хэлнээ монголын зохиолчдын бүтээлийг орчуулсан байдлыг судалж үзлээ. Гаднынхан орчуулсан нь ховор юм. Голдуу монголын орчуулагч, зохиолч нар орчуулсан байна. Сүүлийн үед АНУ-ын Нью Жерси мужийн Ратгерсийн Их Сургуулийн профессор, орчуулагч монгол судлаач, Саймон Уикхэм Смит монголын яруу найраг, зохиол бүтээлийг англи хэлнээ орчуулж байгаа ажээ. Эндээс гаднынхан монголын уран зохиолыг орчуулахдаа үндэсний онцлогтой үгийг хувиргалын ямар аргыг голчлон ашиглаж буулгасныг Д.Нацагдоржийн богино

өгүүллэгийн орос орчуулгын жишээгээр, Монгол орчуулагч нар хэрхэн буулгасныг мөн зохиолчийн англи орчуулгын жишээгээр харьцуулж үзлээ.

Мөн ажилд холбогдуулан үндэсний онцлогтой үгийн талаарх эрдэм шинжилгээ судалгааны бүтээлүүд судалсан. Болгарын эрдэмтэн, орчуулагч Сергей Флорин, Сидор Влахов нар “үндэсний онцлогтой үг буюу реалийг зөвхөн тухайн улс үндэстэнд хамаатай, өөр улс оронд байдаггүй, ахуй амьдрал, соёл, нийгэм түүхэн хөгжилд хамаарах, юмс зүйлс, ухагдахуун, ойлголтыг тэмдэглэсэн үг” гэж тодорхойлсон байна. (С.Флорин С. Влахов, 1986:10–48). Тэд реалийг 1. газар зүй, ургамал амьтны төрөл зүйлийн нэр: цунами, киви, коала 2. угсаатны зүйн: шпагети, саун, кимоно, иглуу, банжо 3. улс төр нийгмийн: дум, большевик, самурай, фараон, лобби гэх мэтээр ангилжээ (С.Флорин С.Влахов, 1986:52). Реалийн талаар, Нидергаард-Ларсен, Питер Ньюмарк нар судалгаа хийсэн байна. Монгол хэлний реалийн талаар эрдэмтэн орчуулагч Д.Дашдаваа, Г.Аким, Р.Гүрбазар, Г.Томтогтох нар судалгаа хийж эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, бүтээл хэвлүүлжээ.

Реалийг орчуулах аргын тухай орчуулгын онол, судалгааны бүтээл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл цөөнгүй байдаг. Монголын эрдэмтдээс орчуулагч Р.Гүрбазар “реалийг: 1.галиглах 2. хуулбарлах буюу үгчлэх 3. ойролцоо утгатай үгээр орлуулах 4. тайлбарлах аргаар орчуулна” гэсэн байна. (Р.Гүрбазар, 1996:111) Доктор профессор А.Шархүү: 1. галиглах 2. хуулбарлан буулгах 3. тайлбарлан буулгах 4. утга ойролцоо үгээр нөхөн орчуулах арга байдаг (А. Шархүү, 2005:15) гэжээ.

Реали үгийн англи, орос орчуулгад хийсэн ажиглалт

Энэхүү судалгааны хүрээнд өмнө дурдсанчлан их зохиолч Д.Нацагдоржийн зарим богино өгүүллэгийн англи, орос орчуулгад реали үгийг хэрхэн буулгасныг тодорхойлж, орчуулгад дүн шинжилгээ хийх зорилго тавьсан. Судалгааны хэрэглэгдэхүүнд Д.Нацагдорж, А.Дэлгэрмаа, Б.Дамдин, Г.Цэрэндорж нарын англи орчуулгыг, монголч эрдэмтэн Т.Бурдукова, А.Дамбаренчино нарын орос орчуулгыг ашиглав. Орчуулгыг ажиглахад реалийг галиглах, галиглах тайлбарлахыг хослуулах, ойролцоо үгээр буулгах, тайлбарлах, хуулбарлах аргаар буулгажээ. Жишээ нь: “**Шувуун саарал**” зохиолын (англи орчуулгыг Б.Дамба, орос орчуулгыг Т.Бурдукова) хоёр орчуулгад ихэнх реали үгийг ойролцоо үгээр буулгасан байна. Үүнд: “хэдэн залуус морь **тарлаж байна**” гэдгийг англиар “horsemen **raci**ng across the plain”, оросоор “увидеть юношей, весело **мчащихся**” гэж тус тус ойролцоо үгээр буулгасны англи орчуулга нь илүү оновчтой байна. Харин орос орчуулга дахь “**мчащихся**” гэдэг нь “хурдан, эрчээрээ давхих” гэсэн утгаараа ойролцоо гэж сонгосон бололтой. Мөн “**овооны** дэргэд буун” гэдгийг “dashed to the **winning post**”, “спешился **у финиша**” гэж буулгасныг ажиглавал эхэд “дэргэд буун” гэдгийг “яаран давхих” гэж өөрчилж буулгасан байна. “...сүүмэлзэн сүүмэлзэн харагдах нь Сүнжидмаагийн **нутаг**” гэх өгүүлбэрийг “In the far distance he could glimpse a **nomad camp**. That was where Sunjidmaa lived”, “...а то-едва- едва виднется вдали-это **кочевье**, где живет Сунжидма” гэх мэтээр ойролцоо утгатай үгээр буулгасан байна. “Зохиолч морины хурдан гэдгийг “Шувуун саарал нь **хазаар даран, хоногийн газрыг өдөрт хүрэхээр** тэмүүлэн хатирна, Хурдлан давхих нь нэн их, хараахан **нэг зуур эрэгцүүлэхийн зуур далд орон сураггүй болжээ**” гэж үлгэрт гардаг морьдтой адил хэтрүүлэл ашигласныг” (Д.Отгонсүрэн, 1984:30) “**to cover a distance of two days’ travel in one**”, “**за день покрыть расстояние двухдневного пути**” гэж буулгасан байна. Англи, орос орчуулгад Сүрэнхүү яарч явааг тодруулж буулгаснаар морины хурдныг тодруулсан өнгө аяс алдагдсан байна. “Шувуун саарал”-г “Shuvuun Saaral” хэмээн галиглан буулгаад түүнийгээ “**A Swift footed steed**” хэмээн уншигчид юун тухай өгүүлэх гэж байгааг илүү ойлгомжтой хүргэхийн тулд тайлбарлан буулгасан бололтой. Орос орчуулгад “Шувуун саарал”-г “**Быстрый буланный скакун**” хэмээн ойролцоо үгээр буулгасан байна. Англи орчуулгад “**айраг** найрын цаг

мэдэгдэвч” гэснийг “..it was the time of **airag** (fermented mare’s milk, favourite drink of Mongols) and feasting” гэж галиглах ба тайлбарлах аргыг хослуулсан бол, орос орчуулгад “чувствовалась пора **кумыса и пиров**” хэмээн ойролцоо утгатай үгээр буулгажээ. “**гэрээс гарч**” гэдгийг “stepped out of his **ger**” гэж галиглах аргаар буулгасан байна. Харин оросоор “**вышел из юрты**” гэж ойролцоо үгээр буулгасан байна.

“**Цагаан сар ба хар нулимс**” зохиолын хоёр орчуулгыг харьцуулахад (англи орчуулгыг Дэ.Нацагдорж, орос орчуулгыг Т.Бурдукова) англи орчуулгад реалийг галиглах ба тайлбарлах, ойролцоо үгээр буулгах аргыг түлхүү, цөөн тооны үгийг бусад аргаар буулгажээ. Орчуулагч Дэ.Нацагдорж галиглан буулгасан үгийг доор тайлбар зүүлттэй оруулсан нь уншигчдад илүү ойлгомжтой болжээ. Жишээ нь: “**банш хийж**” гэхийг “making **banshes**”, “**гэрээс гарч ирээд**” гэснийг “coming out of... **ger**”, “**шанзны аялгуу лугаа**” гэхийг “with the strains of a **shanz**”, “**банш буузыг**” **banshes and booses**, “**жангийн орос байшингийн цонхоор**” гэдгийг “through the window of....five-**jang** long house” гэх мэтээр орчуулсан байна. Орос орчуулгад “**шанзны аялгуу лугаа**” гэхийг “с младшей **шанзы**” хэмээн галиглан буулгасан байна. “**малчин ардын бүсгүй**” гэдгийг “**the daughter of a herdsman**” хэмээн ойролцоо үгээр “**цагаан сар**” гэдгийг “**white month festival**” хэмээн хуулбарлах ба ойролцоо утгатай үгийг хослуулан буулгасан байна. “**цагаан сарын шинийн нэгэн**” гэдгийг “**the New Year**”, “**новый год**”, “ногоон торгон дээл”-ийг “green silk **gown**”, “темно зеленый **халат**” гэж ойролцоо үгээр буулгасан байна. Энд дээлийг “халат” гэж буулгасан нь зөрүүтэй орчуулга болсон байна. “**арагт агуулж үүрэн**” гэснийг “into a **basket** and carrying”, “собрала.. в **корзинку**”, “**пүүсний хятадууд**”-г “**Chinese tradesmen**”, “**китайские купцы**” гэж ойролцоо үгээр буулгасан бол, харин “**цагаан ваадантай боов**” гэснийг “a **bundle of cakes wrapped in white cloth**”, “**завернутые в белую ткань праздничные подарки и угощение**” хэмээн аль аль хэлэнд тайлбарлах, ойролцоо утгатай үгээр буулгах аргыг хослуулсан байна. Орос орчуулгад “**баярын бэлэг амттан**” хэмээн ерөнхийлөн орчуулсан байна. Зохиолын орос орчуулгад галиглах аргаар буулгасан үг цөөн байна.

“**Үзэгдээгүй юм**” зохиолын англи орчуулгад (англи орчуулгыг Г.Цэрэндорж орос орчуулгыг Т.Бурдукова) реали үгийг галиглах ба тайлбарлах аргыг хослуулан буулгахыг орос орчуулгатай харьцуулахад түлхүү ашигласан байна. Жишээ нь: “**дээл, хоргой хамжаарыг**” гэснийг “**deel** with braiding around its edges”, “**алтан ганжир**” гэснийг “a large golden motif called a **ganjir**”, “**цам, жажар бүжиглэж**” гэснийг “to celebrate **Tsam jinkhar** , a religious holiday” гэх мэтээр галиглах тайлбарлахыг хослуулан орчуулсан. Зарим үгийн орчуулга нь хэт нуруу тайлбартай болсон байна. Үүнд: “Тэдгээр хүмүүсийг дээрэмчин буюу зандалчин гэж хэлэлцэн хүүрнэж байхад зүүн айлын Гонгор **тайж** суулцаж байсан билээ. Энэ өгүүлбэрийг дараах байдлаар буулгажээ” гэснийг “While the family was talking about the three men who had led Bold away, an old man called Gongor was sitting listening. Gongor was a direct descendant of Chinggis Khaan. Before the revolution of 1921 in Mongolia, people who were related to Chinggis Khaan were called **Taij**. Often, they had servants who worked for them and helped them to pay of their debts” гэж орчуулжээ. Түүнчлэн “Хөх **даалимбан дээлийг** өмсөж, шар ногоон дурдан бүсийг ороосон бөгөөд **гээггүй**, орос эсгий малгайг хэлтгий тавьжээ” гэснийг “He was wearing a **traditional Mongolian costume called a deel, which was made of blue cotton**. Around his waist was a greenish yellow silk sash. **In those days, in Mongolia, many men had their hair in pigtails, but this young man had no pigtails**, he was wearing a trilby, tilted to one side” гэж галиглах тайлбарлах аргыг хослуулсан байна. Зохиолын орос орчуулгад реалийг орчуулсан тухай доктор Ч.Жаргалсайхан “үгийн утгыг эндүүрсэн, хэлний мэдлэг сайнгүйгээс үг хоорондын хэлзүйн холбоог анхааралгүй, хар таамгаар орчуулсны улмаас “жанжин манжин” гэсэн хам утгыг илтгэсэн холбоо үгийг “Генерал Манжин” гэж оноосон нэр болгон ташаарсан, мөн “зуурдын дэвсгэр” гэдэг үгийн цаад утгыг ойлгоогүй учир “зузаан дэвсгэр” гэсэн утгаар “**тюфяк**” гэж орчуулсан мөн “сүлд хийморь”-

г “төрийн сүлд” гэж эндүүрэн “герб народа”, “манжлага цамхагт өлгөсөн хонх” гэдгийг “суваргын энд тэндээс унжсан хонхны дуу” мэт болгож орчуулжээ” гэж тэмдэглэсэн байна.(Ч.Жаргалсайхан, 2011:189-190, 197)

“Хуучин хүү” зохиолын хоёр орчуулгад реали үгийг галиглах аргаар буулгасан байна. Жишээ нь: “Гавж Жамбал, зайсан Намжил” гэснийг “Gavji Jambal...zaisan Namjil”, “Гомбо хангай ороод ирсэн” гэснийг “Gombo returned from his trip to **Khangay**”, “хэсэг хусам олж идээд” гэснийг “having been given... a hunk of **khusam**”, “зүүн хошуу” гэдгийг “eastern **khoshuun**”, “гурав дөрвөн өртөө эргэн тойрон” гэдгийг “passed within the confines of but three or four **ortoo**” гэх мэтээр, орос орчуулгад мөн адил эдгээр үгийг галиглан буулгасан. Үүнд: “Гавж Жамбал... зайсан Намжил” гэснийг “Гавжи Жамбал... зайсан Намжил”, “Гомбо хангай ороод ирсэн” гэдгийг “Гомбо съездил на **Хангай**” гэх мэт. “эсгий гэрийг шарна” гэдгийг “печет войлочную юрту” хэмээн хуулбарлан буулгасан байна.

“Ламбугайн нулимс” зохиолын реали үгийн орчуулгыг хэрхэн буулгасныг харьцуулж үзвэл англи орчуулгад реали үгийг голчлон галиглаж, зүүлтээр тайлбарлах аргаар, харин орос орчуулгад галиглах ба тайлбарлахыг хослуулах аргаар буулгажээ. Жишээ нь: “винайн ёсыг сахисан” гэдгийг “a master of the **Vinaya**”, “Гандангийн наад хүр рүү”-г “down the eastern terrace of **Gandan**”, “ам хамрыг орхимжоороо бөглөн” гэснийг “covering his mouth and nose with one end of his **orkimzi**”, “Дуйнхорын аймаг дахь... ба хэдэн гүнгэрваатай бурхнаа” гэснийг “in **Duinker district with its framed statues of Buddhas**”, “нэгэнт Баруун Зууд одоод” гэснийг “had flown back to the **Western Zuu**”, “гавж болохын тулд бэлтгэсэн юмаа” гэснийг “all the things he had prepared for the degree of **Gabji**” Орос орчуулгад “винайн ёсыг сахисан” гэснийг “придерживался принципов **виная** (клерикальная дисциплина), “гэвш” гэдгийг “гэвш (ученая степень)” гэх мэтээр тайлбарын хамт галиглан буулгасан байна.

Мөн “Харанхуй хад”, “Хөдөө талын үзэсгэлэн” зохиолын англи, орос орчуулга, “Үүрийн жавар уурын чимээ”, “Соёлыг гайхав” зохиолын орос орчуулга дахь реали үгийг буулгасан аргыг харьцуулж үзэхэд мөн галиглах, тайлбарлах, ойролцоо үгээр буулгажээ.

Дүгнэлт

Эцэст нь дүгнэж үзэхэд, монгол, орос орчуулагч нарын орчуулгад галиглах, ойролцоо утгатай үгээр орчуулах арга голлож байгаагаас харахад үндэсний онцлогтой үг, реалийн орчуулгад “үгийн утгыг харгалзан, орчуулж байгаа хэлний боломжийн үгээр орлуулах” чиглэлийг баримталсан байна. “Гэхдээ бүрэн тохироо болдоггүй учир уг эхээс баахан холддог, бас утгын талаар баахан хэлбэлздэг” гэж орчуулагч Р.Гүрбазар тэмдэглэснийг анхаарах хэрэгтэй. (Р.Гүрбазар, 1996:112-113). Түүнчлэн реалийн орчуулгад галиглах арга түгээмэл ашигладаг талаар жишээ татан дурдаад, “дутагдалтай тал нь үгийн утга уншигчдад бодит утгаараа буухгүй гаж буруу үг олноор бий болгодог сөрөг талтай гэжээ. Хуулбарлах аргаар гадаад үг болгоныг буулгаад байвал үгчлэх орчуулга руу хэлбийдэг. Ингээд эцэст нь дээр дурдсан аргаар орчуулах боломжгүй үгийг тайлбарлах аргаар орчуулахаас өөр аргагүй” (Р.Гүрбазар, 1996:112-113) гэснийг, мөн бусад эрдэмтдийн судалгаа, дүгнэлтэд тулгуурлан дүгнэвэл, реали үгийг орчуулахдаа тухайн үгийн цаад утга, хам сэдэвт илэрхийлж байгаа утга, зохиогчийн уран сайхны дүрслэлийн арга, орчуулж байгаа хэл соёлын онцлог гэх мэт олон хүчин зүйлийг анхаарч байж буулгах нь зүйтэй ажээ. Харьцуулан судалсан хоёр орчуулгад галиглах арга, галиглан тайлбарлах, ойролцоо утгатай үгээр орлуулан буулгах аргыг голчлон ашигласан нь нөгөө талаар энэ судалгааны материал болгосон богино өгүүллэгүүд дахь реалийн төрөлтэй холбоотой байж болох юм. Энэ талаас нь дүгнэвэл хүн болон газар орны нэр, хувцас хэрэгсэл, цол хэргэм, шашны холбогдолтой үгийг голчлон галиглах, галиглах ба тайлбарлах аргыг хослуулан, нүүдэлчин ахуй амьдрал, ёс уламжлал, ахуйн эд хэрэгслийг нэрийг, ойролцоо утгатай үгээр орлуулан буулгажээ.

Зарим реали үгийн орчуулга ташаарсан байсан нь орчуулагч тухайн үгийн цаад утгыг ухаж ойлгоогүйгээс болсон байсан. Үүнээс улбаалаад дүгнэхэд үндэсний онцлог үг тухайн улс үндэстний түүх, соёл шашны өргөн утга агуулгатай байдаг учир энэ талын бүрэн дүүрэн мэдээлэл мэдлэгтэй болж байж оновчтой орчуулж буулгах боломж бүрддэг ажээ.

Ном зүй

Монгол хэлээр

Гүрбазар Р. (1996), Орчуулгын онол дадлагын асуудал. УБ.

Жаргалсайхан Ч. Д.Нацагдоржийн зохиол бүтээл орос хэл дээр. УБ

Отгонсүрэн Д. (1984), Д. Нацагдоржийн зохиолын хэл найруулга уран сайхны онцлог. УБ

Мөнхбадрал Б. (2021), Монгол үндэсний соёлын дархлаа ба үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл. УБ

Цэвэл Я. (1966), Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ.

Шархүү А. (2005), Үндэсний соёлын ялгаа ба орчуулгын зарим асуудал. УБ

Сүхбат Ш. (2009), Монголчуудын сурган хүмүүжүүлэх өв уламжлал. УБ

Орчуулах эрдэм сэтгүүл (1990). №2, 3, УБ.

Монголын орчин үеийн үргэлжилсэн зохиолын эмхэтгэл (2005).УБ

Гадаад хэлээр

Влахов С, Флорин С. (1986), Непереводимое в переводе. Moscow

Some modern Mongolian stories in Mongolian and English. УБ